

УДК 811.124'02

О. Ю. Балалаєва

ЛАТИНА І МОВИ ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ: PRO ET CONTRA

Балалаєва О. Ю. Латина і мови для спеціальних цілей: pro et contra.

Стаття присвячена проблемі професійно орієнтованого навчання латини в немовних ВНЗ. Автор у полемічному ключі розглядає спроби механічного переносу концепції «мови для спеціальних цілей» на ґрунт навчання латини майбутніх фахівців медичного профілю, велику увагу приділяє термінологічним нюансам.

Ключові слова: професійна лінгводидактика, мова для спеціальних цілей, латинська мова.

Балалаєва Е. Ю. Латынь и языки для специальных целей: pro et contra.

Статья посвящена проблеме профессионально ориентированного обучения латыни в неязыковых вузах. Автор в полемическом ключе рассматривает попытки механического переноса концепции «языка для специальных целей» на ґрунт обучения латыни будущих специалистов медицинского профиля, большое внимание уделяет терминологическим нюансам.

Ключевые слова: профессиональная лингводидактика, язык для специальных целей, латинский язык.

Balalaeva O. Latin and Languages for special purposes: pro et contra.

The article deals with a problem of professionally oriented teaching Latin in non-linguistic universities. The author in a polemical manner considers attempt to transfer the concept of "Language for special purposes" on the ground of teaching Latin for medics, pays great attention to the nuances of terminology.

Key words: professional linguodidactics, language for special purposes, Latin.

Імпульсом для виокремлення професійної лінгводидактики вважають концепцію «Англійська для спеціальних цілей» (*English for specific purposes*) А. Вотерса і Т. Хатчинса, в який декларується підхід, центрований на вченні (*A learning centered approach*).

Подальшого розвитку концепція «Мова для спеціальних цілей» набула у працях А. Н. Васильєва, Н. Б. Гвішніані, Т. П. Добросклонської, О. О. Зяблової, А. І. Комарової, О. С. Кубрякової, В. М. Лейчика, А. П. Міньяр-Белоручевої, А. Л. Назаренко, В. Ф. Новодранової, П. Стревенса, П. В. Сисоєва, О. В. Суперанської, С. Г. Тер-Мінасової та ін.

О. С. Кубрякова у передмові до монографії В. Ф. Новодранової зазначає, що без навчання LSP – мови для спеціальних (професійних) цілей не мислиться сучасна освіта і навіть методика міжкультурного спілкування [11, с. 8].

Термін «мова для спеціальних цілей» є дослівним перекладом англійського *Language for specific / special purposes*, аббревіатура якого LSP посідає домінуючі позиції не тільки в англійській літературі, але і в багатьох інших розвинених мовах [1, с. 16]. Вкажемо лише деякі національні еквіваленти, які вживають нарівні з англійською аббревіацією LSP: у німецькомовних країнах – це *Fachsprache*; у франкомовних країнах – це французька певної науки або області діяльності, наприклад, *France medicale* або *France chemie* [1]; у російській мові – *подъязык* (В. Ф. Новодранова, М. І. Волович, К. Ю. Симонова, Г. В. Хасаншина, А. І. Глазиріна); *специальный язык, язык для специальных целей, ЯСЦ* (В. М. Лейчик, Н. В. Соболев). Науковці зазначають також, що терміни «языки для специальных целей» і «специальные языки» в російській мові вживаються тільки для позначення певної сукупності мовних явищ. При номінації конкретних мов компонент «специальный» втрачається: прийнято говорити про *язык физики, язык лингвистики*, а не про *специальный язык физики, специальный язык лингвистики* [10].

Вітчизняні дослідники вживають релевантними поняттю LSP терміни «субмова» (М. Б. Вербенец, О. Я. Андріянова), «підмова»

(Н. В. Орлова), «мова спеціального вжитку» (А. О. Ходцева, Н. В. Астаніна, Г. Є. Бакаєва), «мова спеціального призначення» (Л. В. Туровська), «мова для спеціальних потреб» (І. М. Плотницька, О. П. Левченко, З. Ф. Кудрявцева).

Слід зазначити, що у п. 3.1.3. Державного стандарту України як еквівалент термінів «LSP, Language for special purposes» зафіксований термін «фахова мова», якому дається таке визначення: «мова, якою послуговуються у певній предметній сфері і для якої характерне використання специфічних лінгвістичних засобів вираження» (у примітці зазначається, що специфічні лінгвістичні засоби охоплюють термінологію та фразеологію і, можливо, стилістичні та синтаксичні особливості цієї предметної сфери) [14, с. 2].

Більшість згаданих досліджень LSP проводилася на матеріалі сучасних національних мов. Нещодавно О. М. Беляєвою було зроблено спробу розглянути в лінгвопрофесійному аспекті й навчання латинської мови [3–5].

Не заперечуючи актуальність і наукову значущість цих розвідок, ми не можемо погодитися з їх деякими концептуальними положеннями. Дослідниця вважає, що «урахування фахової орієнтації та спеціалізації дозволяє розглядати теоретичні та практичні аспекти методики навчання латинської мови у медичних навчальних закладах як різновид LSP» [3, с. 51]. На наш погляд, зазначене дозволяє говорити лише про методику навчання латинської мови за професійним спрямуванням, адже для надання мові статусу LSP слід ґрунтовно проаналізувати саме поняття «мова для спеціальних цілей».

У когнітивно-дискурсійному аспекті LSP розуміють «як функціональні різновиди сучасних розвинутих національних мов» [9, с. 28; 10, с. 21]. Нині латина не належить до їх числа (і до речі, перебуває у статусі мертвої мови уже декілька століть). Тому термін «латинська LSP медицини», який активно культивується у працях О. М. Беляєвої, вважаємо невдалим і неточним.

LSP виростають на базі природних мов, надбудовуються над ними, набуваючи деякі нові специфічні ознаки в лексиці, словотворенні, синтаксисі, стилістиці, що дозволяють їм обслуговувати соціолінгвістичні потреби спілкування в спеціальних сферах [10, с. 22].

В. М. Лейчик визначає мову для спеціальних цілей як «складний об'єкт сучасного багатогранного комунікативного процесу, що включає інтелектуальне пізнання світу і позначення результатів цього

пізнання всією сукупністю власних і залучених мовних / мовленнєвих засобів відповідної національної мови» [7, с. 159].

В. Ф. Новодранова подає таке визначення: LSP – це система лінгвістичних засобів загальнонаціональної мови, яка репрезентує структури знання, що склалися в певний період розвитку науки і демонструють досягнутий в цей період особливий рівень розвитку в конкретній предметній галузі знання, який є важливим для соціуму і забезпечує його власний розвиток і прогрес [13, с. 220]; система мовних засобів, що описують певну галузь знання або діяльності і використовуються фахівцями даної галузі для однозначно інтерпретованої комунікації, пов'язаної з професійною діяльністю мовців [10, с. 31].

О. М. Беляєва під LSP розуміє «сукупність унормованих вербальних та прийнятих певною професійною групою невербальних і креолізованих засобів, котрі забезпечують професійно комунікативні потреби» [4, с. 107]. (Враховуючи вищезазначене, така трактовка LSP стосовно латини може вважатися коректною лише за умови, що згадана «певна професійна група» – це давньоримські медики).

Мову для спеціальних цілей (*LSP – Language for specific purposes*) традиційно протиставляють мові для загальних цілей, (*LGP – Language for general purposes*). На думку К. Я. Авербуха, LGP і LSP, за великим рахунком, розрізняються лише в одному: в LGP функціонують тільки лексичні одиниці даної національної мови, а в LSP, крім лексичних одиниць тієї ж національної мови, функціонують одиниці спеціальної номінації (терміни конкретних предметних галузей) [1, с. 17].

У сучасній науці існує три основні підходи до співвідношення LSP і LGP, при цьому мови для спеціальних цілей розглядаються як: особливий функціональний стиль; особливий функціональний різновид загальнонаціональної мови; особливі субмови загальнонаціональної мови [10, с. 23].

Поняття «латинська LSP медицини» не може бути співвіднесене з жодним із них. Таким чином, термін «латинська LSP медицини» не відповідає визначенням LSP, має суперечливий непрозорий зміст і громіздку макаронічну зовнішню форму (словосполучення оформлене українською мовою, містить англійську аббревіацію і відсилає до мови латинської). Коректними можуть вважатися терміни «LSP медицини», «англійська (українська, будь-яка інша сучасна розвинута національна) LSP медицини». У разі нагальної потреби, елементи

латинська і LSP можуть співіснувати в межах одного терміна за наявності протези: «латинська компонента LSP медицини», «латинська складова LSP медицини», чи вужче – «латинська термінологія LSP медицини».

Отже, розглянемо як співвідносяться поняття «термінологія» і «LSP». О. О. Зяблова вважає, що кожна конкретна мова для спеціальних цілей повинна розглядатися як сформована на основі системи загальнонаціональної мови (граматики, морфології, синтаксису) і як така, що відображає організовану на особливих засадах сукупність структур знання, які склалися в міру становлення і функціонування відповідної предметної галузі і, таким чином, репрезентує головну лінгвістичну складову LSP – її термінологічну лексику [6].

В. М. Лейчик зауважує, що термінологія посідає центральне місце, є семантичним ядром лексики мови науки, яка визнається функціональним різновидом літературної мови на сучасному етапі [8, с. 119].

Розвиваючи цю думку, В. Ф. Новодранова зазначає: мовні одиниці, що входять у професійну мову, неоднорідні. Її семантичним ядром є терміни; крім них в мові фахівців використовуються номенклатурні одиниці, професіоналізми, а також нетермінологічна лексика, яка складається із загальноживаних і загальнонаукових слів [12, с. 181].

О. М. Беляєва, досліджуючи склад латинських термінологічних одиниць, функціонуючих у медицині, виокремлює чотири групи: найбільшу групу представлено асимільованими термінологічними одиницями греко-латинського походження, зафіксованими в усіх національних медичних термінологіях сучасних європейських мов, та які використовують лікарі у сучасному мовленні.

Друга група – «*termini technici*» – графічно й граматично оформлені латинською мовою номінативні одиниці, поєднані в номенклатури з офіційно затвердженим міжнародним статусом.

Третю групу презентовано одиницями, які функціонують у клінічній галузі та позначають захворювання, патологічні стани, симптоми, синдроми, процеси: *acne, acme, carcinoma in situ, anthrax, asthma, empyēma, coxa vara, hernia, herpes, ictērus, naevus, oedēma, ozaena, fluor vaginālis, tetānus* та ін. На думку дослідниці, «вони або взагалі не мають еквівалентів національними мовами, або, навіть у

разі існування національного варіанта, перевага надається саме латинському» [5, с. 6].

Слід зазначити, що наведені приклади не відповідають твердженню: по-перше, значна частина цих термінів мають українські еквіваленти (*anthrax* – ‘субірка’, *hernia* – ‘грижа’, *ictērus* – ‘жовтяниця’, *oedēma* – ‘ набряк’, *tetānus* – ‘правець’); по-друге, власне ці еквіваленти і превалюють у професійному мовленні; по-третє, переважна кількість наведених термінів є не латинськими, а латинізованими грецькими.

До четвертої, найменш чисельної групи дослідниця відносить специфічні клішовані синтаксичні конструкції та синтагми: *ultimum moriens, per vias naturāles, exitus letālis* тощо.

О. Беляєва вважає, що «ресурси латинської мови максимально використовуються у медичному дискурсі, представленому такими підвидами: педагогічний (навчальний), учасниками якого виступають викладач і студент, професійно-професійний (лікар ↔ лікар), професійно-непрофесійний (лікар ↔ пацієнт / його родичі), науковий, який передбачає принципову функціональну рівність його агентів (Барсукова М., Вострова С., Слоєва О.)» [5, с. 7]. Із цим положенням важко погодитись, навіть не зважаючи на курйозних «агентів», що презентують науковий підвид. Адже ресурси латинської мови не можуть не лише максимально, а й рівною мірою використовуватися у зазначених підвидах мовного дискурсу. Підтвердження нашої думки можемо віднайти у працях багатьох науковців, які зверталися до вивчення субмови медицини у когнітивно-дискурсивному аспекті (В. В. Жури, Л. Бесеєкірської, В. Ф. Новодранової та ін.).

У дослідженні В. В. Жури «Дискурсивна компетенція лікаря в усному медичному дискурсі» розроблена структура компетенцій лікаря і пацієнта, які розрізняються як за змістом, так і за обсягом інформації [112].

Л. Бесеєкірська вважає, що особливістю мови медицини є наявність в ньому езотеричного рівня. Це призвело до медичного білінгвізму: між собою, у внутрішньомедичній комунікації, лікарі використовують латинську мову або форми термінів греко-латинського походження, а у зовнішній комунікації лікар – хворий переважає термінологія на національній основі [2, с. 2].

В. Ф. Новодранова, вивчаючи взаємодії буденного і наукового знання в медичній термінології, зазначає: численні повсякденні позначення

хвороб використовуються як професіоналізми, створюючи місток порозуміння між лікарем і пацієнтом, оскільки наукові медичні терміни часто побудовані на греко-латинській основі і хворому не зрозумілі. Наприклад, *грудниця* (професіоналізм) – *мастит* (термін), *простріл* (професіоналізм) – *люмбаго* (термін), *задишка* (професіоналізм) – *диспное* (термін), *сухотка*, *бугорчатка* (професіоналізм) – *туберкульоз* (термін) та ін. [12, с. 181].

На таку неврівноваженість термінологічного апарату праць О. М. Беляєвої можна було б не звертати уваги, якщо б їх тема не стосувалася власне термінології, адже за висловом самої дослідниці: «ефективність навчання латинської мови для спеціальних цілей щонайтісніше пов'язана із розв'язанням низки проблем теоретичного термінознавства: комунікативної сутності терміна, диференціації терміна і номенклатурного найменування, виявлення термінологічних потенцій частин мови» [5, с. 7]. Не беручись ще раз «розв'язувати пов'язане» – тему «латинської мови для спеціальних цілей» – абсолютно погоджуємося з тим, що термінології слід приділяти увагу. Доречними є слова філолога-класика і визнаного дослідника LSP медицини В. Ф. Новодранової: «Термінознавство вступило у свій когнітивний період розвитку і переглядає свої традиційні уявлення про сутність терміна, про особливості наукових текстів і порушує нові проблеми про мову для спеціальних цілей... Проте класична латинська мова не змінювалася, як і раніше, латинський лексичний і словотвірний фонд використовується в сучасних термінологічних системах» [11, с. 5].

Отже, латина є невід'ємною складовою мовної підготовки майбутніх фахівців медичного профілю, однак не може розглядатися в одному ешелоні з іншими іноземними «мовами для спеціальних цілей»: навчання живої іноземної мови спрямоване на формування іншомовної професійної комунікативної компетенції студентів, навчання некомунікативної латинської мови – на формування їх професійно-термінологічної компетенції.

Література

1. Авербух К. Я. Общая теория термина / К. Я. Авербух. – Иваново: Изд-во «Ивановский госуниверситет», 2004. – 251 с.
2. Бесекирска Л. Интернациональная лексика в медицинской терминологии русского языка : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 / Люба Бесекирска. – М., 1997. – 37 с.

3. Беляєва О. М. Аналіз дидактичних термінів, пов'язаних з професійно орієнтованим навчанням латинської мови / О. М. Беляєва // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2008. – Вип. 12. – С. 50–54.
4. Беляєва О. М. Інтегративність як системоформувний принцип професійної лінгводидактики / О. М. Беляєва // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. – Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького. – 2009. – Вип. 149. – С. 106–109.
5. Беляєва О. М. Професійно орієнтоване навчання латинської мови студентів вищих медичних навчальних закладів III-IV рівнів акредитації : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / О. М. Беляєва; Ін-т педагогіки НАПН України. – К., 2011. – 21 с.
6. Зяблова О. А. Принципы исследования языка для специальных целей: на примере языка экономики : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / О. А. Зяблова. – М., 2005. – 40 с.
7. Лейчик В. М. Место языков для специальных целей в структуре современного развитого национального языка / В. М. Лейчик // Стереотипность и творчество в тексте: межвуз. сб. научн. трудов / Отв. ред. М. П. Котюрова / Изд-во Перм. ун-та, Пермь, 2005. – С. 153–160.
8. Лейчик В. М. Новое в советской науке о терминах / В. М. Лейчик // Вопросы языкознания. – 1983. – № 5. – С. 118–127.
9. Лейчик В. М. Языки для специальных целей – функциональные разновидности современных развитых национальных языков / В. М. Лейчик // Общие и частные проблемы функциональных целей. – М. : Наука, 1986. – С. 28–43
10. Массалина И. П. Дискурсивные маркеры в английском языке военно-морского дела / И. П. Массалина, В. Ф. Новодранова. – Калининград : Изд-во ФГОУ ВПО «КГТУ», 2009. – 278 с.
11. Новодранова В. Ф. Именное словообразование в латинском языке и его отражение в терминологии. *Laterculi vocum Latinarum et terminorum* / В. Ф. Новодранова; Рос. академия наук; Ин-т языкознания. – М. : Языки славянских культур, 2008. – 328 с.
12. Новодранова В. Ф. Взаимодействие обыденного и научного знания в медицинской терминологии / В. Ф. Новодранова // Науковий вісник Національного медичного університету імені О. О. Богомольця. – 2009. – № 3. – С. 177–181.
13. Новодранова В. Ф. Новые подходы к определению основных понятий терминоведения / В. Ф. Новодранова // Новая Россия: новые явления в языке и науке о языке: материалы Всерос. науч. конф., г. Екатеринбург, Россия, 14-16 апр. 2005 г. / Федер. агентство по образованию [редкол. : Л. Г. Бабенко (отв. ред.) и др.]. – Екатеринбург : Изд-во УрГУ, 2005. – С. 218–323.
14. Термінологічна робота. Словник термінів. Ч. 1 : ДСТУ ISO 1087-1:2007. – Теорія та використання (ISO 1087-1:2000, IDT). – На заміну ДСТУ 3325-96; чинний від 2008-07-01. – К. : [б.в.], 2008. – V, 36 с.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2012 р.